

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, ЛЮДЯНІСТЬ, СВОБОДА: ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ В.Г. СКОТНОГО

Людина. Гуманізм... Саме ці слова стали ключовими для щорічних філософських читань, які кафедра філософії ДДПУ ім. Івана Франка під керівництвом В.Г. Скотного започаткувала у 1980 р. Власне саме в цих словах і сконцентрована життєва та освітньо-філософська позиція Валерія Скотного. Головне – бути людиною, – таким було його особисте кредо. Проблему людини він уважав центральною у сучасній світовій філософії: «Людина не об'єкт, а представник людства. Особистість протистоїть не закону, не спільності, не «Ми», а безособистісному, безвідповідальному. У цьому її призначення, її висока доля, якою є свобода переборення, творчості, а не рабства» [1, с. 307].

Бути людиною – означає не бути рабом, а бути собою, володіти своїм «Я», приймати на себе обов'язки та виконувати їх. Водночас він наголошував: «Джерело зовнішнього обов'язку – правила суспільного життя. Корінь внутрішнього обов'язку – совість. Обов'язок відносний, його абсолютизація – фікція, яка не пояснюється ні історично, ні психологічно, не знаходить жодних виправдань ні в термінах культури, ні в термінах науки. Легко проповідувати обов'язок, але дуже важко встановлювати правила та виконувати їх» [1, с. 308].

Безвідповідальність – це одна з форм втечі від свободи, пристосування до життя, плин за течією.

«Якщо рабство – стан безтурботності, то свобода – завжди турбота. У світі феноменальному, де людина підневільна, залежна, де вона зв'язана умовами, заборонами, обов'язком, стиснута рішеннями, свободи не існує. Людина як біосоціальна істота підлегла і законам природи, і законам суспільства. Свобода, або відсутність пут, кордонів, наявність безмежної, довільної ініціативи, є духовна творчість» [1, с. 308].

Його особисте життя – це пошук свободи, пошук істинних аксіологічних орієнтирів, невтомне долання суперечностей плюралізму. Самоствердження себе як людини, філософа, педагога.

Перший запис у трудовій книжці Валерія Скотного: «Ситковецька середня школа-інтернат. Зарахований на посаду вчителя праці. Наказ № III від 03.09.1966 року». Метафоричний смисл цього запису був актуальним для нього впродовж всієї трудової діяльності. Освіта стала для нього простором особистісного самоствердження, самореалізації, простором філософування, головним сенсом його буття.

«Роздуми про душу і розум, раціональне та ірраціональне в освітній діяльності виокремлюють філософію освіти як особливий спосіб

філософської рефлексії, за допомогою якої можна здійснити виявлення нових смислів у формуванні і становленні людини сучасної «економічної цивілізації» [2, с. 10].

Спостерігаючи за кризовими суспільними проявами на зламі століть, тисячоліть, він стверджував: «Сьогодні наше суспільство переживає хоч і складний, але достатньо цікавий період. Завершилося не тільки чергове століття, певний історичний часовий термін, а позаду – дві великі «сміслові» епохи, розуміння сутності яких ставить завдання визначити пріоритети подальшого розвитку освіти. Це, умовно кажучи, епоха «наївного позитивізму» і епоха «міфологічної свідомості». Причому обидві епохи принципово відрізняються одна від одної» [2, с. 14]. І далі: «Сьогодні обидві ці великі епохи завершені. Філософія постмодернізму, що прийшла на заміну «конструктивістським» філософіям минулого, «розмонтувала» сучасний світ до повної ідеологічної безструктурності, до безформності, до світоглядного розпаду, до відсутності будь-яких зрозумілих істин. Історично це означає «сміслову пустоту» [2, с. 14 – 15].

Вдивляючись у «сліпе ніщо», стан світу, коли все можна і водночас нічого не можна, коли все втрачає своє первісне значення, важко відрізнити істинне від хибного, «розумне від глупоти», добро від зла, він шукав опертя в новітній концепції гуманізму: Гуманізм *contra* раціоналізму – такою була його позиція.

«В цей період особлива відповідальність лягає на освіту, система якої, побудована на вимогах сучасності, повинна зберегти загальноцивілізаційні цінності і ствердити нові. Освіта мусить вибудувати і ствердити імперативи, які структурують реальність, перетворюють світ із хаосу в «космос», внести в культуру життєво стверджуючі світоглядні орієнтири» [2, с. 15].

Проблема пошуку ціннісних орієнтирів для людини, спрямування її не на псевдоцінності, а на дійсні цінності – одна з ключових для Валерія Скотного. Ще студентом III курсу філософського факультету КНУ (тоді КДУ) ім. Тараса Шевченка він обрав саме цю тему для своєї курсової роботи і виконав її під керівництвом доцента Горак. З цією темою він вперше виступив на студентській науковій конференції у 1975 р., був відзначений у числі кращих дипломом I ступеня. Курсова робота була виконана блискуче, але питання залишились. Людина як самоцінність, абсолютна цінність і суб'єкт цінностей, ціннісного відношення – ця проблематика стала наріжною у філософії Валерія Скотного.

У підсумку він стверджує унікальну місію гуманізму в сучасному світі, посиляючись не лише на М. Вебера, Ф. Бекона, І. Канта, Г. Сковороду, П. Юркевича та ін., а й на практичні пошуки в своїй педагогічній практиці, в діяльності ректора педагогічного університету. «Найбільш суттєвим для гуманістичного світогляду є втілення вищих етичних цінностей у життя. Є впевненість, що розвиток наукового знання дозволить людям діяти

мудріше. У цьому сенсі не існує перепони між поняттями факт і цінність, існуюче та належне. Розум і знання найкращим чином сприяють розрізненню нами істинних моральних цінностей. Головне призначення суспільства – підтримувати те, що об'єднує людей, а не те, що роз'єднує» [1, с. 410].

У його життєвій позиції, як і в філософській концепції категорії Людина та Гуманізм – поруч і нероздільні.

«Сьогодні, як і завжди, гуманізм спонукає людей до того, щоб вони не шукали порятунку згори. Люди самі відповідають за власну долю і краще, що ми можемо зробити – це закликати наш розум, відвагу і співпереживання для того, щоб втілити наші найкращі бажання в життя» [1, с. 412].

У його творчості тісно переплітаються думки про минуле, сьогодення та майбутнє. Вдивляючись у майбутнє, він застерігає: «Водночас потрібно виходити з того, що при широкому розумінні гуманізму, тобто визнання людини провідною силою історії і найвищою цінністю буття, «діяч-ділок» як особистість повністю вкладається в його русло. Він зберігає найважливіші сутнісні риси людини: суб'єктність, само тотожність, активність, самостійність, свободу вибору. Не цією людиною насправді «закінчується історія», не нею завершується традиція людини і гуманізму на Землі. Бездуховність економічного суспільства – не відхилення або якась недостатність в організації і структурі. Вона витікає з його сутності як вираз «перетворювально-споживацького» ставлення до світу. Не врівноважене альтруїстичністю і служінням, турботою про долю природи, яка поступово знищується в процесі її використання, неминуче перенесення цього ставлення на людей перетворює економіку із засобу розвитку життя в засіб її підриву» [2, с. 22 – 23].

Загрозу майбутньому несе також трактування людського як фактору: «Через «контрінтуїтивність і контрраціональність» надскладних нелінійних людино-машинних систем людина змушена відмовитись від свого пріоритету в них. Вона не справляється, зривається, втомлюється, нервує, не встигає. Все більше ситуацій, в яких потрібно ставити «захист від дурня». Але ними (дурнями) перед лицем надскладності стають всі люди. Фактично, це «захист від людини». Якщо на початку свого розвитку науки про взаємодію людини з технікою були стурбовані пристосуванням техніки до людини, то тепер вектор розвитку повертається в протилежному напрямку. На відміну від минулого, інформаційне і матеріальне буття роз'єднуються за всіма параметрами. Саме в цьому полягають усі остороги щодо впливу на людей «світу віртуальної реальності». Звідси – необхідність створення «об'єктивної реальності» в духовно-культурній і соціальній сфері через філософію освіти» [2, с. 23].

Філософська позиція Валерія Скотного реалістична, раціонально обґрунтована. І водночас вона оптимістична: «Позачасовість, «перехідний»

обов'язково будуть «пережиті», як і попередні «сміслові» епохи. Нічого унікального в теперішній ситуації немає. Все це вже було в попередніх до нас віках. Завдання освіти – ствердити майбутні перспективи людини. Саме майбутнє, незалежно від його конкретної конфігурації, є тим психологічним позитивом, який гармонізує соціум. Будучи ідеалізованим очікуванням суспільства, точкою смислової конвергенції, «Богом», про який говорить Тейяр де Шарден – причому не так важливо, реальним Богом чи метафоричним, – саме майбутнє, проектуючи себе в теперішнє, створює первісний хаос, який спонтанно народжується. Без узгодження з майбутнім будь-які дії набувають характеру випадкових. Проективність освіти в майбутнє дозволяє подолати деградацію, якої чекають усі культурні і соціально-економічні проекти, якщо вони не враховуватимуть необхідності поєднання розуму з мудрістю» [2, с. 18].

Поєднання розуму з мудрістю, віра і щоденна праця, спрямовані проти деградації людини, людяність, гуманізм та перспективна (спроектована у майбутнє) освіта – ось ті чинники, що визначають майбутнє ХХІ ст.

Література

1. Скотний В. Філософія : історичний і систематичний курс / В. Скотний. – К. : Знання України, 2005. – 576 с.
2. Скотний В. Філософія освіти : екзистенція ірраціонального в раціональному / В. Скотний. – Дрогобич : Вимір, 2004. – 348 с.